

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.051.064
у Харківському національному
університеті імені В. Н. Каразіна*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи 4*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Шульги
Андрія Михайловича, – на дисертацію Терпелюк Євгенія Володимировича
«Суб’єктивне ставлення особи до об’єктивних ознак кримінального
правопорушення та його кримінально-правове значення», подану на
здобуття наукового ступеня доктор філософії у галузі права**

Вивчення поданих Є.В. Терпелюк матеріалів дисертації, а також ознайомлення з публікаціями, дає підстави стверджувати, що автором було проведено правовий аналіз теми, актуальної в теоретичному та практично-прикладному плані, сформульовано висновки і пропозиції, що виносяться на захист.

Оцінюючи дисертацію в цілому, можна констатувати, що автор досягнув поставлених перед собою цілей, роботу виконав на належному науковому та методологічному рівні. Такий загальний висновок підтверджується за основними критеріями, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність обраної теми дослідження. Нагальні проблеми правозастосування невід’ємно пов’язані із визначенням юридичної підстави кримінальної відповідальності. Одним з непорушних постулатів сучасного кримінального права України, якому має відповідати законотворча й правозастосовна діяльність у цій галузі, є вимога застосування кримінальної відповідальності виключно за умови наявності її підстави, якою чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України визнає вчинення особою суспільно небезпечного діяння, котре містить склад передбаченого зазначеним законом кримінального правопорушення. Склад кримінального правопорушення, в свою чергу, охоплює цілу низку юридично значущих характеристик поведінки особи, до яких, зокрема, належать і ті, що характеризують суб’єктивну сторону вчиненого та виражаються в певних, окреслених законом моделях психічного ставлення особи як безпосередньо до вчинюваного нею діяння, так і до інших об’єктивних ознак посягання – його наслідків, причинного зв’язку, місця, часу, способу, обстановки кримінального правопорушення, обраних винним знарядь

і засобів його вчинення, властивостей об'єкта й предмета посягання, характеристик потерпілого.

Згідно із загальновизнаними положеннями теорії кримінального права, а також приписами законодавства про кримінальну відповідальність, суб'єктивне ставлення правопорушника до вчинюваного посягання виражається перш за все у поєднанні інтелектуальних і вольових моментів психічної діяльності правопорушника, які утворюють вину у формі умислу, необережності чи іх поєднання, а також в меті, мотивах й, подекуди, – емоціях особи. Із визнанням впливу цих ознак на наявність підстави кримінальної відповідальності, а також міри останньої також безпосередньо пов'язаний кримінально-правовий принцип винного ставлення (суб'єктивного інкримінування). У сучасному кримінальному праві він стає домінантою та протиставляється об'єктивному ставленню як принципу обґрунтування необхідності застосування кримінальної відповідальності за поведінку особи, якою вона завдає шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. У зв'язку із цим в чинному законодавстві про кримінальну відповідальність досить багато уваги приділено вказівкам на вимоги щодо винного ставлення суб'єкта до посягання, яке він вчиняє, до обсягів усвідомлення ним об'єктивно-предметної складової власних діянь, до оцінки ним їх соціального значення, до прогнозування (чи відсутності прогнозу) їх наслідків, до форми мобілізації зусиль для досягнення певних злочинних результатів.

Проблеми правової оцінки суб'єктивного ставлення винного до вчинюваного ним кримінального правопорушення (дослідженю яких приділено значну увагу в розробках багатьох вітчизняних і зарубіжних фахівців, зокрема В. Борисов, Я. Брайнін, Ю. Вапсва, Р. Вереша, П. Воробей, В. Грищук, Н. Гуторова, П. Дагель, О. Дудоров, А. Зелінський, Г. Злобін, О. Комаров, М. Коржанський, Г. Кригер, В. Лунеєв, В. Павликівський, І. Петін, О. Рарог, І. Філановський, П. Фріс, М. Хавронюк, А. Шульга та ін.) об'ймають одне з чільних місць в масиві питань застосування кримінального закону й кваліфікації кримінальних правопорушень. Водночас, значна частина правозастосовних (слідчих, судових) помилок і дефектів застосування кримінального закону все ще пов'язана саме із невірною оцінкою такого ставлення у ході досудового слідства або в суді. Законодавчі формулювання, які містяться в приписах Загальної й Особливої частин КК України досить абстрактні, не завжди відповідають сучасним досягненням психологічної науки, подекуди не кореспонduються одні з одними й не завжди слугують надійним орієнтиром для правозастосовців під час визначення підстави й міри кримінальної відповідальності особи з урахуванням її суб'єктивного ставлення до вчинюваного. Проблему поглиблює й те, що ознаки суб'єктивної сторони за-

своєю природою є імпліцитними (неявними, прихованими) характеристиками поведінки винної особи, що негативно впливає на пізнавальні можливості правозастосовця. Тому подальше вивчення шляхів розв'язання цих проблем є актуальною задачею кримінально-правової теорії.

Актуальність описаних проблем, їх теоретичне та практичне значення зумовили вибір автором теми дослідження, його мету та завдання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дослідження видаються достатньо обґрунтованими. В роботі комплексно досліджується феномен суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак вчинюваного нею кримінального правопорушення та його значенню в кримінальному праві України. З урахуванням наявних теоретичних розробок, досвіду нормативного регулювання та практичної реалізації відповідних законодавчих положень досліжено його доктринальні, історичні, ідеологічні, кримінально-політичні, законодавчі та правозастосовні аспекти.

Теоретичну основу дисертації становить значна кількість джерел (311 найменувань розташовані на 28 сторінках), серед них: монографії, колективні праці, дисертації, автореферати дисертацій, збірники статей, наукові статті, нормативно-правові акти.

Метою представленої до захисту дисертації є з'ясування сучасного стану й перспектив вирішення проблем суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку) та його значення в кримінальному праві України, а також удосконалення кримінального законодавства і практики його тлумачення в частині, що стосується регламентації вказаної проблеми.

Для досягнення зазначененої мети було автором поставлено такі завдання: визначити місце феномену суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення у сучасному кримінальному праві України; з'ясувати генезу правового регулювання моделей суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення в історії вітчизняного кримінального права; висвітлити способи відображення суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак правопорушення у кримінальному законодавстві європейських держав; показати особливості регламентації суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак правопорушення у міжнародному кримінальному праві; надати характеристику суб'єктивному ставленню особи до ознак, які характеризують безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, його предмет, а також потерпілого, та показати його кримінально-правове значення; охарактеризувати суб'єктивне ставлення особи до ознак, які характеризують об'єктивну сторону

кrimіального правопорушення, та розкрити його кримінально-правове значення; сформулювати пропозиції до удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в частині, що стосується відображення суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення.

На мою думку, з поставленими завданнями автор впорався, виявив під час дослідження розглядуваної проблеми належні знання предмету і навички до самостійного наукового аналізу проблеми.

Об'єкт і предмет дослідження визначені правильно, а саме: *об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають в процесі реалізації принципу суб'єктивного ставлення в провину та застосування на цій основі законодавства про кримінальну відповідальність. Предметом дослідження є суб'єктивне ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення та його кримінально-правове значення.*

Дисертант застосував належним чином визначену ним методологічну базу наукового пошуку (с. 20-21 дис.). **Методи дослідження** обрано з урахуванням поставленої мети й задач, об'єкта та предмета дослідження. У своїй більшості вони є цілком прийнятними і дозволяють провести науковий пошук обраного дослідження на відповідному рівні. Завдяки цьому автор обґрутував низку нових у кримінально-правовій науці та правозастосовній практиці ідей, що розглядаються вперше, а також визначив положення, які в роботі набули подальшого розвитку або удосконалені.

Емпіричну базу дослідження склали результати вивчення наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень 150 вироків судів, практика Верховного Суду України..

Нормативною базою дослідження є норми Конституції України, джерел міжнародного кримінального права, Кримінального, Кримінального процесуального, Цивільного кодексів, України, низки некодифікованих законодавчих та підзаконних актів.

Науково-теоретичною основою роботи стали розробки вітчизняних і зарубіжних фахівців в галузі кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права, історії права, психології, філософії, загальної теорії права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація спрямована на подальшу реалізацію комплексної наукової програми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048. Воно відповідає проблематиці, визначеній в «Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу»

(п.п. 6, 7 розділу I), затвердженому 30.05.2019 р. Національною академією правових наук України (протокол № 3). Дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Комплексні дослідження проблем злочинності та окремих видів злочинів на основі верховенства права» (номер державної реєстрації 0116U000916).

Тему дисертації затверждено вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 16 листопада 2017 року (протокол № 5) та уточнено 15 червня 2021 року (протокол № 12).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень, в якому розкрито кримінально-правові аспекти суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак вчинюваного кримінального правопорушення..

До найбільш вагомих результатів, що відбувають наукову новизну дослідження, належать наступні положення: *вперше*: на основі дослідження пам'яток права та кримінально-правових актів різних епох показано розвиток у вітчизняному кримінальному праві нормативного відображення офіційної оцінки суб'єктивного ставлення винного до об'єктивних ознак вчинюваного кримінального правопорушення як передумови застосування до особи заходів кримінально-правового характеру у вигляді кримінальної відповідальності чи подібних їй практик та доведено, що пряма вказівка на усвідомлення як обов'язковий елемент вини у кримінальному законодавстві з'являється лише в другій половині в ХХ ст.; саме з цього часу врахування суб'єктивного ставлення винного до об'єктивних ознак вчинюваного та, відповідно, його оцінка цих ознак під час вчинення посягання, офіційно включене до формули вини; з урахуванням можливих відмінностей у суб'єктивному ставленні винного до характеру криміноутворюючих ознак предметів кримінальних правопорушень запропоновано їх класифікацію за цим критерієм: а) предмети кримінальних правопорушень, що одночасно виступають предметами суспільних відносин (ставлення до таких предметів переважно негативне: винний, розуміючи цінність предметів або їх значимість, свідомо вчиняє діяння, що зачіпає предмет, бажаючи задоволити свої потреби); б) предмети – джерела підвищеної небезпеки, обіг яких у зв'язку з цим обмежено або заборонено (ставлення до таких предметів переважно байдуже, винний розуміє або реальну небезпеку таких предметів для конкретної людини, групи людей тощо, або абстрактну можливість заподіяння шкоди суспільним відносинам через недостатнє усвідомлення їх потенційної небезпеки); в) предмети, обіг яких заборонено відповідно до чинного законодавства та міжнародних

договорів та угод (ставлення до таких предметів байдуже – особа усвідомлюючи їх негативні властивості ігнорує заборону їх обігу або ж ставиться до них позитивно); встановлено, що вчиняючи активну кримінально протиправну поведінку (дію), особа повинна усвідомлювати її конкретний, суспільно небезпечній, протиправний, вольовий характер, а усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння у формі кримінально протиправної бездіяльності, крім вказаного – ще й усвідомлювати наявність у неї обов'язку діяти відповідним чином та реальної можливості виконати активні дії і запобігти тим самим настанню суспільно небезпечних наслідків, передбачених кримінальним законом; доведено, що вимога наявності певного суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення є складовою принципу винної відповідальності у кримінальному праві України, а також похідною від визнання вини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Частину положень автором було удосконалено або вони дістали подальшого розвитку. Зокрема, *удосконалено*: наукову аргументацію щодо інтерпретації наявних в законі про кримінальну відповідальність способів відображення суб'єктивного ставлення винного до ознак потерпілого від кримінального правопорушення: «усвідомлення» цих ознак охоплює розуміння присутності потерпілого (у тому числі як ознаки складу) та наявності у нього певних ознак, які його характеризують, а «зареєстрація» як більш точне знання – впевненість у існуванні потерпілого, знання про його ознаки; зв'язок між суб'єктивним ставленням особи до об'єктивних ознак вчинюваного кримінального правопорушення й суб'єктивним ставленням в провину як принципом кримінального права. Охоплення свідомістю винного й оцінка ним відображеніх в кримінально-правовій нормі типових об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення (тих, що характеризують об'єкт, предмет, потерпілого, діяння, причинований зв'язок, наслідки й додаткові (факультативні) ознаки об'єктивної сторони) визнано необхідною передумовою реалізації суб'єктивного ставлення в провину, правильної кваліфікації вчиненого й застосування (реалізації) кримінальної відповідальності у відповідності із обсягом усвідомлення; порівняльно-правові аспекти способів нормативного регулювання кримінально значимого суб'єктивного ставлення особи до вчинюваного посягання (у т.ч. до об'єктивних його ознак) в кримінальному законодавстві зарубіжних держав (країн Західної й Східної Європи) та у міжнародному кримінальному праві (в Римському статуті Міжнародного кримінального суду), що дозволило виявити риси подібності й відмінності між цими актами й КК України в частині регламентації вказаного питання; розуміння суб'єктивного ставлення винного до об'єкта кримінального

правопорушення як такого, що не вимагає усвідомлення ним всіх його компонентів: особа має розуміти цінність цього об'єкта для окремого громадянина, суспільства чи держави, та виражати своє ставлення до предмета кримінально протиправного впливу (носіїв суспільних відносин, їх предмета чи соціального зв'язку між носіями); шляхи удосконалення застосування конструкції статей 23 та 24 КК України, які в чинній редакції не передбачають можливості їх застосування щодо кримінальних правопорушень з формальним або усіченим складом: доведено, що у статтях 23, 24 та 25 КК України доцільно визначити психічне ставлення особи не до окремих об'єктивних ознак вчинюваного посягання (суспільно небезпечної діяння та суспільно небезпечних наслідків), а щодо всіх ознак, які характеризують склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України (Особливою частиною КК України), перш за все – до об'єктивних.

Дістали подальшого розвитку: оцінка типових та підтверджених судовою практикою варіантів психічного ставлення винної особи до об'єкта кримінального правопорушення як негативного, зневажливого чи недостатньо уважного; шляхом аналізу форм суб'єктивного ставлення винного до предмета кримінального правопорушення доведено, що особою усвідомлюється і її ставлення виражається не до способу опису предмета у КК України (тілесні або безтілесні речі), а до цінності речі, її соціальної значимості; при цьому ставлення винного до самої такої речі або негативне, або байдуже; критична оцінка якості статей 23–25 КК України, які не містять згадування про психічне ставлення особи як до причинного зв'язку між діянням і наслідками, а також місця, часу, обстановки, способу або засобів вчинення суспільно небезпечних посягань, які є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони значної кількості складів кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності – в ході подальших доктринальних досліджень проблематики кримінально-правових аспектів психічної діяльності особи під час вчинення кримінального правопорушення (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 21 вересня 2021 року);

– у правотворчості – в процесі нормоoprojectnoї діяльності з удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в частині відображення змісту й значення суб'єктивного ставлення особи до вчинюваного діяння;

– у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики кримінально-правової кваліфікації злочинів й кримінальних проступків за суб'єктивними ознаками;

– у навчальному процесі – для розробки навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Кримінальне право» та «Кваліфікація кримінальних правопорушень» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 20 вересня 2021 року)..

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження.

Дисертація складається із анотації, вступу, 3 (трьох) розділів, що включають 11 (одинадцять) підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 (двісті сорок одну сторінку, з яких основний текст займає 189 (сто вісімдесят дев'ять) сторінок, список використаних джерел розташовано на 29 (двадцяти дев'яти) сторінках (311 найменування), додатки – на 6 (шести) сторінках.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, до кінця не розробленими в науці і перспективними для дослідження.

Свої думки, висновки та пропозиції дисертант підтверджує науковою дискусією, критичним аналізом національного та зарубіжного кримінального законодавства тощо. Звідси висновки та рекомендації, що сформульовані в дисертації, мають достатній рівень достовірності й обґрунтованості.

Науковий інтерес становлять, насамперед, ті положення праці дисертанта, в яких:

1. Заслуговує на увагу обрана здобувачем методологія дослідження проблем суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення. При цьому, прогресивною є позиція про те, що цей кримінально-правовий інститут об'ємає місце складової принципу винної відповідальності у кримінальному праві України, а також походить від визнання вини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Її розвиток і дослідження забезпечує впорядкування ідеологічної складової кримінально-правової політики України, а також додержання прав особи при застосуванні до неї кримінальної відповідальності.

2. На початку роботи дисертант правильно здійснив аналіз історичного чинника проблеми суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення. Саме завдяки цьому ми можемо оцінити розвиток та відповідний науково-практичний об'єм питання, що розглядається у роботі.

3. Важливим теоретичним здобутком здобувачки слід вважати доведення того, що в цій царині існує вимога, згідно якої для застосування кримінальної відповідальності, її реалізації чи диференціації серед елементів вчиненого діяння (його «контекстуальних елементів») має бути присутній елемент ментальний (суб'єктивний), який охоплює собою знання, або усвідомлення чи розуміння (по суті – усвідомлення) винним деяких значимих об'єктивних ознак вчинюваного (наприклад, обстановки вчинення діяння чи віку потерпілого у складах міжнародних воєнних злочинів, що є доволі актуальним).

4. У своїй більшості заслуговують на підтримку міркування автора про те, що з урахуванням вчення про безпосередній об'єкт кримінального правопорушення як про суспільні відносини, структуру яких утворюють носії (суб'єкти) відносин, предмет (те, з приводу чого існують відносини) та соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як внутрішній зміст суспільних відносин, для кримінально значимого суб'єктивного ставлення винного до такого об'єкта не вимагає усвідомлення ним всіх його компонентів; особа має розуміти цінність об'єкта для окремого громадянина, суспільства чи держави, та виражати своє ставлення до предмета кримінально противравного впливу (носіїв суспільних відносин, їх предмета чи соціального зв'язку між носіями).

5. Обґрунтованою вбачається позиція автора про те, що ставлення до ознак потерпілого від кримінального правопорушення, усвідомлення охоплює розуміння присутності потерпілого (у тому числі як ознаки складу) та наявності у нього певних ознак, які його характеризують, а завідомість, як більш точне знання – впевненість у існуванні потерпілого, знання про його ознаки.

6. Вбачається позитивним підхід, коли автор досліджує не тільки національне законодавство, але й міжнародні стандарти нормативно-правові акти інших країни (підрозділи 1.3 та 1.4 дисертації). Це доволі доречно, оскільки потребує вирішення проблема гармонізації норм чинного вітчизняного законодавства (включаючи кримінальне) і вимог міжнародно-правових документів.

7. Окремо треба виділити обґрунтований авторський підхід до актуалізації чинного кримінального законодавства у сфері суб'єктивного ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення. Зокрема, запропонована новела у статті 25-1 КК України спрямована на регламентацію кримінально-правових відносин при наявності юридичної помилки; новітня вдосконалена редакція статей 23–25 КК України спрямована на полегшення практичного розуміння юридичної природи вини та її форм.

Робота містить й інші теоретичні положення та науково обґрунтовані результати в галузі кримінального права, що розкривають важливі науково-

прикладні питання, задекларовані в меті дослідження.

Публікації та апробація результатів дисертації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 8 наукових праць. Серед них: 3 статті – у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України; 1 – у науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, з наукового напряму «Право», а також 4 наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Основні положення й висновки дослідження оприлюднено дисертантом у наукових доповідях на чотирьох національних і міжнародних наукових заходах: «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, Україна, 10–11 березня 2017 р.), «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв’язку та шляхи розвитку» (науково-практична конференція, м. Харків, 11 жовтня 2019 р.), «Вдосконалення правового механізму захисту права та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (всеукраїнська конференція, м. Львів, 27 березня 2020 р.), «Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (XIII Міжнародна науково-практична конференція, (м. Суми, 21–22 травня 2021 р.)

Проте, позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити окремі зауваження щодо позицій Терпелюка Євгенія Володимировича, які викликають сумніви чи потребують додаткової аргументації та звернути увагу на деякі недоліки й спірні положення, що дають можливість вступити в дискусію з автором:

1. Як відомо, процеси суб’єктивного сприйняття й оцінювання людиною зовнішнього середовища є безперервними. Зокрема, їй у кримінальних практиках ми спостерігаємо суб’єктивне ставлення особи до об’єктивних ознак кримінального правопорушення до початку його вчинення (докримінальний етап суб’єктивного ставлення), під час його вчинення (виконавчий етап) і після його вчинення (посткримінальний етап). Однак, як видно зі змісту роботи, автор обрав для дослідження лише другий (середній) з можливих етапів. Такий вибір і обмеження рамок предмета дослідження, очевидно, потребують додаткових пояснень.

2. Інтерпретуючи суб’єктивне ставлення до ознак, які характеризують безпосередній об’єкт і предмет кримінального правопорушення, здобувач неодноразово пояснює його з використанням категорії «негативне». Наприклад, в авторській класифікації предметів на стор. 112-113 бачимо таке: «1. Предмети кримінальних правопорушень, що одночасно виступають предметами

супільніх відносин. Ставлення до таких предметів, а через них – фактично до тих супільніх відносин, що поставлені під охорону кримінального законодавства, – переважно негативне». На мою думку, дисертанту слід пояснити значення цієї категорії.

3. Наступне зауваження певною мірою пов’язане із попереднім. Воно стосується видів об’єктів, суб’єктивне ставлення до яких особи. Яка вчиняє кримінальне правопорушення, стало предметом дослідницької уваги Є.В. Терпелюка. Згадаємо, що згідно із загальновизнаними теоретичними основами класифікації об’єктів вони поділяються «за вертикаллю» на загальний, родовій безпосередні об’єкти, і «за горизонталлю» – на безпосередні основні та безпосередні додаткові об’єкти (причому останні – також на додаткові обов’язкові та додаткові факультативні). Але в дисертації проаналізоване психічне ставлення виключно до безпосереднього об’єкта, до того ж без урахування – обов’язково чи факультативного. Такий підхід видається обмеженим.

4. Хоч робота присвячена проблематиці передусім суб’єктивної сторони кримінального правопорушення, але не слід забувати, що суб’єктивна сторона і суб’єктивне ставлення особи до об’єктивних ознак кримінального правопорушення – це «продукт» психічної діяльності певної конкретно взятої особи з усіма притаманними їй знаннями, навичками та здібностями. До того ж і сам склад кримінального правопорушення – це завжди система, елементи якої (об’єкт, об’єктивна сторона, суб’єкт, суб’єктивна сторона) перебувають у діалектичному зв’язку і системних залежностях. Тому під час захисту доцільно пояснити, яким є вплив властивостей суб’єкта на зміст його особистого (суб’єктивного) ставлення до об’єктивних ознак кримінального правопорушення.

Висловлені зауваження стосуються переважно дискусійних питань дослідження, або окремих недостатньо чітких формулювань, або ж тих загальнотеоретичних проблем, які не були спеціальним предметом цього дослідження і тому суттєво не впливають на належний рівень проведеного дослідження. Вони не носять принципового характеру, є дискусійними за суттю та, врешті-решт, сприятимуть започаткуванню наукової дискусії протягом публічного захисту дисертації.

Таким чином, можна зробити висновок: дисертація за актуальністю обраної теми, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в ній, їх достовірністю і новизною, повнотою їх викладу в опублікованих працях повністю відповідає вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (з відповідними

змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Виходячи з цього, вважаю, що дисертація Терпелюк Євгенія Володимировича «Суб'єктивне ставлення особи до об'єктивних ознак кримінального правопорушення та його кримінально-правове значення», є завершеною та самостійною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу для кримінального права, а її автор на основі прилюдного захисту заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі права за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

Професор кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

А.М. Шульга

